

FERIDA

Nº11

Lemay Estrada, Frontó valencià, Pep Estrada,
Lucas Amador, Pilota a Meliana, Víctor Labrado.

La revista Ferida compta amb la col·laboració
i suport de les següents institucions i entitats:

FERIDA

Hi va haver un moment en què jugar a la pilota al carrer era un exercici coordinat de mans, cames i cor, i no un desafiament a l'autoritat. L'esport es vessava a les places o rebotava en els murs de les esglésies, abans de fer-se adult i creuar la porta d'espais reservats. Els qui hem creuat l'edat en què la melancolia s'amaga darrere de cada corba, esperant-nos amb el seu martell igual que el defalliment aguaita un ciclista del Tour de França, tenim tot un catàleg de gestes esportives entre arbres, taules de cafeteria i cotxes aparcats.

Lemay, el colós del frontó que va arribar a València des de l'Havana, diu que troba a faltar la sensació de jugar descalç a la platja. Ell, que s'ha convertit en llegenda en recintes reglamentaris. En una altra latitud de l'esport, Lucas Amador, un *skater* de 21 anys, lamenta estar reclòs en parcs artificials per a patinadors, indrets gelats que no tenen l'ànima de les places públiques.

Els dos marquen l'esperit del número que acabes d'obrir, ple de contrastos. Històries de pilotaris perduts baix l'ombra asfixiant del franquisme, anhels de futur d'una entrenadora en Meliana i la lluita dels guardians del frontó per no perdre el ritme del batec de pilotes estavellant-se contra la paret.

Tots els protagonistes d'este número es mouen, agitats. Alguns fugen, altres persegueixen horitzons imprecisos, però fascinants. I en algun punt de cadascun dels seus relats, ens ha pessigat el record d'un temps en què estava prohibit prohibir el joc sobre l'asfalt, en què els carrers no estaven per a ser transitats, sinó per a ser habitats.

ferida f. Primera jugada que es produeix en totes les modalitats de pilota valenciana en què es fereix i no es trau.

feridor -a m. i f. Jugador que fereix, ja siga el punter, que fereix i es fa arrere, o un altre, que s'encarrega exclusivament de ferir i no participa en la resta del joc.

ferir v. intr. 1. En les modalitats de carrer on no es trau o en el trinquet amb escala i corda, colpejar la pilota per a posar-la en joc amb l'obligació de col·locar-la dins del dau.

Disseny i direcció visual Antonio Mateo	Impresa a Paterna La Imprenta CG
Edició i direcció comercial Àlex Martínez Orts	Número 11 Novembre del 2019 Dipòsit legal: V2969-2016
Consell de redacció Àlex Martínez Orts Antonio Mateo Guillem Sanchis Pedro Valero Àlex Zahinos	© Estol Media, S.L. <i>Ferida no es fa responsable de cap opinió vertida per qualsevol dels seus col·laboradors en els articles.</i>
Paraules Laia Mas Climent Guillem Sanchis Pedro Valero Àlex Zahinos	<i>Estol Media, S.L. és independent i per tant, la publicació de la revista no està condicionada per cap grup editorial o institució, més enllà del suport econòmic amb que puguen ajudar a la seua producció i difusió.</i>
Imatges Irene Bernad Patricia Gázquez Moreno Carmen Gray Ulisses Ortiz Paco Poyato	Contacte general revista@ferida.co
Il·lustració Pep Estrada	Publicitat publicitat@ferida.co
Revisió lingüística Francesc Martínez	Vendes i subscripcions botiga@ferida.co
Fotografia de portada Carmen Gray	www.ferida.co
Distribució Àlex Zahinos	Agraïments especials Trinquet Tio Pena de Massamagrell

LEMAY ESTRADA

“A L'HAVANA
APRENS A
JUGAR AMB
EL COR”

Paraules
Pedro Valero

Imatges
Carmen Gray

Lemay Estrada Arce va aprendre a jugar a pilota descalç, sobre la platja de l’Havana. El seu caràcter i les seues mans el van fer pujar al ”pardal de ferro”, l’avió que el va portar de Cuba cap a un destí inesperat: transformar el frontó valencià. Aquell prometedor jugador de pilota basca va canviar l’illa del Carib pels frontons del nord primer i pels valencians després. Amb el seu estil, volcànic i innovador, va marcar una època entre les tres parets i es va convertir en un referent per a les noves generacions.

●●●

La innocència i la generositat formen, sovint, una parella de joc experta en colps d’ingènua valentia. Ho va demostrar aquell xicot de l’Havana. Aquell prometedor jugador de sang calenta que començava a destacar en les intenses partides de frontó que els aficionats disputaven a la canxa de la zona del Vedado, una de les més concorregudes de la capital cubana. Aquell *chamaco*, amb només 15 anys, es va presentar al seu primer campionat oficial de frontó amb els peus nus. Pretenia jugar aquella competició com ho feia cada dia: descalç. “Em van dir que no es podia participar així, que havia de jugar amb sabatilles. Jo venia de jugar a pilota a la platja i això no entrava en els meus plans: gastar-me diners en sabatilles? No m’entrava en el cap. Finalment, Ernesto, que anava a ser el meu company durant la competició, em va deixar les seues sabatilles i, com que ell no en tenia d’altres, vaig haver de fer parella amb un altre jugador que va entrar en el seu lloc. Amb tot, vam arribar a la final del torneig. La vam perdre per dos punts.” Han passat més de 30 anys, però Lemay Estrada Arce no ho pot oblidar. No vol. La innocència d’aquell aspirant a jugador de pilota i la generositat amb la qual es va trobar al seu voltant es van combinar per al conreu d’una història de valentia amb un desenllaç inesperat. Perquè, unes dècades més tard, aquell atrevit pilotari cubà es va convertir en una de les figures més decisives del frontó valencià, tot just després de provar fortuna en la pilota basca. Si les seues primeres pilotades van ser al Carib, Lemay, el xiquet que jugava a la platja, estava destinat a desplegar els seus millors colps a la vora del Mediterrani. En certa mesura, aquelles sabatilles van canviar la forma d’entendre el joc de les tres parets a casa nostra. A casa seua.

Pocs anys abans d’aquell campionat, Lemay corria feliç, amb la seua colla d’amics, pels carrers de l’Havana, gaudint del present i sense pensar massa en el futur. “Tinc un record molt bonic de la meua infantesa. Les ones, el surf, el ping-pong... Vaig disfrutar molt. Vaig néixer al Canal del Cerro, un barri *calent* de la ciutat. Com que mon pare tenia algunes possibilitats econòmiques ens va traure d’allí i ens vam instal·lar a un altre barri, el de Miramar, de classe més alta, malgrat que nosaltres érem una família humil. Ell era el cap de vendes d’una empresa de marbre i era una persona molt lluitadora. De fet, va ser el cap de Recreació dels Cercles Socials de l’Havana (associacions creades per a l’entreteniment dels obrers després de l’arribada de Fidel Castro al poder)”, explica Lemay sobre son pare, Félix Estrada. La seua mort, sobtada, ho va canviar tot i, de forma involuntària, va obrir la porta de la pilota a Lemay. “Al barri hi havia un cercle social anomenat *El Ferretero*, amb una canxa de frontó en la qual sempre hi havia molta gent. Es jugava amb una pilota de tennis i els xavals que passàvem per allí sempre acabàvem

entrant a provar. Vaig començar i prompte es va vore que tenia condicions. Així, després de la mort de mon pare, com que la meua mare era secretària i a casa teníem pocs recursos, la pilota va ser un camí per a guanyar alguns diners”, relata Lemay. A les canxes, encara que el règim castrista tenia prohibides les travesses, els diners circulaven de forma tan il·legal com ràpida. Era la via d’escapament, i també la perdició, per a treballadors a qui el sou no els arribava a final de mes, o de setmana. “Vaig entrar a poc a poc, fins que jugava tot el dia. De sol a sol.

Ningú em va dir que acabaria ací i que esta seria la meua casa. Ara puc dir que no estic de pas, que esta és la meua casa

Primer m’enfrontava als que anomenaven *salvavides*, que es jugaven només cinc pesos, i després contra gent de més nivell. Jo era molt jove i, clar, estava la platja, les xiques... Em passava tot el dia jugant. Aquell va ser el meu començament. Al final, vaig vore que devia canviar de canxa perquè, com que ja em coneixien, cada vegada tenia partides més difícils. Em posaven moltes limitacions: jugar només amb l’esquerra, un contra dos...”. Així que, amb la canxa del *Ferretero* dominada, aquell adolescent orfe de pare va agafar la seua bicicleta amb l’objectiu de pedalejar, descalç, sobre l’asfalt irregular de l’Havana a la recerca de nous frontons, altres rivals i més diners que portar a casa. La plota, més que un joc, era una forma de vida. Una forma de sobreviure. I d’esta manera va ser com el *chamaco* Lemay va arribar al frontó del Vedado, on va conèixer Ernesto i on les seues exhibicions li van servir per a ser convocat per a aquell campionat al qual va acudir sense sabatilles. Fins aleshores, Lemay havia jugat a pilota sense res als peus.

Aquell mateix any, la recentment creada federació cubana de pilota basca va fer una preselecció de jugadors juvenils per a nodrir el flamant equip nacional de Cuba. Lemay, per mèrits propis, s’havia consolidat com un dels joves amb més projecció de la capital i el comissionat de la selecció cubana el va convocar per a jugar un torneig en companyia d’un altre jove davanter, *El Sopas*. Ho van guanyar tot. “Ens van cridar per a formar part de l’equip nacional i ahí és quan, per primera vegada, olores el pardal de ferro. Penses a pujar a l’avió i això et fa pensar en les oportunitats de la bona vida. En eixe moment et dius: ‘d’ací no em trau ningú’. Per això em vaig començar a destrossar les mans

entrenant amb la pilota en la canxa del club del *Ferretero*. I no va ser fàcil. Tenia 16 anys, havia de canviar de la pilota de tennis a una pilota molt pesada i els inicis en l’equip nacional eren molt complicats, perquè eres el nouvingut i et toca mirar, callar i esperar la teua oportunitat. A més, tots li pegaven molt fort de *machete* (per dalt) i jo no tenia un gran *machete* però si una bona esquerra. Així que vaig aprendre a jugar com els bascos, per baix. Tanmateix, durant un temps em passaven tots per damunt. Va ser un temps difícil”, assegura Lemay.

Aquell equip, el de la selecció cubana de pilota basca, havia nascut al principi dels anys 90, amb el repte de competir en les principals cites internacionals de les modalitats del joc basc. Molts dels jugadors d’aquella selecció, com Lemay, s’havien criat als carrers de l’illa amb pilotes lleugeres, més semblants a la valenciana, i quan van conèixer les característiques de la pilota basca van haver d’adaptar-se a un món desconegut. “Recorde Alejandro Quesada *Papapa*, amb qui vaig jugar deu anys consecutius de parella. Ens posàvem monedes de vint cèntims a la mà, o trossos de sola de sabata i apreníem. En els campionats ens desfèiem les mans”, rememora el jugador cubà. “D’altra banda, és cert que jo tenia aleshores molt mal caràcter. Sempre he tingut molt de geni. Encara el tinc, però no tant com abans. Quan isc a la canxa vaig a guanyar sempre, però sense faltar el respecte al rival. I crec que és perquè allí a Cuba havies d’anar a matar quan jugaves una partida. Cal guanyar com siga, si o si. En les canxes de l’Havana aprens a jugar amb el cor. Si no tenies cor estaves perdut. La gent no t’ho perdonava. I això es traduïa en una forta competitivitat en l’equip nacional. Tots volen pujar a l’avió i ningú pot agafar el bitllet per davant de tu. Per a nosaltres, pujar a eixe avió significava salvar-te la vida. Anàvem tots a mort”, explica Lemay.

Quan vaig arribar ací el rest era el que manava, però poc després va passar a ser el davanter

Mentre volava pels cels del globus i sobre les ales d’aquell pardal de ferro, Lemay va començar a rumiar la idea de canviar el rumb de la seua partida. Un colp d’efecte sobre la doble paret. Abandonar Cuba, deixar enrere l’illa, i provar sort a Europa, a Euskadi. La pilota és redona a totes bandes, malgrat que no en totes bota de la mateixa manera. “En 1994 vaig vindre a França al Mundial de pilota basca. Era la primera vegada. Després també vaig viatjar a Mèxic i a Ar-

gentina amb la selecció. A Espanya vam vindre un parell de vegades i de seguida vaig tindre clar que em volia quedar ací. M’agradava la gent, la cultura, l’idioma, però també era conscient que si em quedava era per a treballar. Sabia que podria jugar en el nord però, com que ja havíem jugat contra els bascos, també sabia que qualsevol jove de 18 o 19 anys podria guanyar-me. Havia de buscar-me una faena a part de la pilota”, destaca Lemay.

Canviar la canxa de Miramar per la de Vedado amb la bicicleta, encara que siga sense sabates, és només qüestió de ganes i voluntat. Ara bé, deixar l’Havana sense saber si hi haurà un retorn, és més una qüestió de fe. Sobretot si allí es queda una mare, un nadó i una casa en ruïnes. Com li va ocórrer a Lemay. “Vaig estar des del 2000 al 2002 sense viatjar. M’olorava que alguna cosa no anava bé. No era de la corda dels nous entrena-

Només m’agradaria que em recorden com algú que es deixava la pell en el frontó

dors. Tenia un salari de 500 pesos, uns 20 dòlars al mes, i una bona alimentació per ser esportista nacional. Tanmateix, a casa, la meua família no tenia més ingressos. En el 2000, a més, va néixer el meu fill i vaig vore la necessitat de canviar i buscar-me la vida. No m’ei-xien els comptes i a la selecció no em deixaven fer altres coses, altres treballs. En aquells mesos em van deixar fora d’alguns campionats. El seleccionador va preferir jugar amb dos davanters abans que portar-me a mi de rest, malgrat que era un dels millors de l’equip. Tot això poc abans del Mundial. Vaig aguantar callat, però sabia que tenia poc de futur a l’equip, fins que em van convocar per al Mundial a Pamplona. Per acabar-ho d’adobar, el dia que me n’anava a l’aeroport el sostre de ma casa, el de la terrassa, va ensorrar-se. Les bigues de fusta estaven podrides. Això va ser unes hores abans d’eixir cap a l’aeroport. Vaig pujar al cotxe amb la casa desfeta. I ahí em vaig dir: ‘arrere ni per a agafar impuls. Si em quede ací no podré alçar esta casa ni en cent anys’. No tenia alternativa, havia de quedar-me a Espanya.” I el pardal de ferro el va portar fins a Pamplona.

Lemay va aterrar amb la selecció cubana, però no es va enlairar dies després. Es va “perdre” entre els corredors de l’aeroport madrileny de Barajas. A desertar. Va decidir jugar-se-la. I de nou, ho va fer descalç. Lemay, amb 26 anys, es va despertar a un país conegut però nou. La seua única possibilitat era la pilota. “Vaig posar-me en contacte amb altres companys que ja havien vingut a Espanya i que ja estaven ací. Em van po-

“EN L’EQUIP
NACIONAL DE
CUBA, PUJAR A
L’AVIÓ SIGNIFICAVA
SALVAR LA
VIDA. ANAVEM
TOTS A MORT”

sar en contacte amb l'empresa Garfe, a la Rioja, i vaig començar a jugar en un club. Després em vaig posar a treballar en una empresa tèxtil a Fuentealbilla, a Albacete. Van ser uns mesos en els quals em vaig enfrontar a jugadors professionals i, en un tres i no res, vaig pujar com la bromera. El meu nivell de joc va millorar moltíssim. Al frontó era un bou. Al cap de cinc setmanes jugava el triple del que estava jugant a Cuba. Mai havia jugat així", apunta Lemay, qui no esperava un nou gir en el seu viatge vital.

En esta ocasió, tanmateix, més que la pilota, en el gir argumental de la vida de Lemay va influir l'amor. "En aquell temps vaig conèixer la que seria la mare dels meus dos següents fills, que era va-

El frontó no s'ha vist mai com una modalitat valenciana. No hem assumit el frontó com a nostre

lenciana, i també em vaig trobar amb *Zacarias*, que jugava a frontó i era del club de Quart de Poblet. Tot va encaixar. Ell va ser qui em va explicar com es jugava al frontó valencià, les característiques de la pilota, i les seues particularitats. Em va deixar clar que jo havia de passar a ser davanter, perquè darrere no faria res. Amb tot, ho vaig vore claríssim. Només havien passat deu mesos però tot em portava a València per a estar amb la meua dona, jugar a frontó amb Zacarias i deixar el fred i la pluja del nord i de la Manxa pel bon temps de València. Me'n vaig vindre i em vaig posar a treballar en l'obra mentre jugava amb el club de Quart de Poblet." Així es va forjar l'arribada de Lemay, allà per l'estiu del 2003, als frontons valencians. Un jugador amb les traces d'un pilotari basc però amb la sang del Carib, bullint en cada tant. "Al principi va haver-hi un xoc cultural. Ací és tot un poc més tranquil i jo tenia una altra forma de jugar. Després la gent va comprovar que jo no ho feia amb mala intenció i també és cert que vaig rebaixar un poc les revolucions. Ara bé, quan em van conèixer, si després no em veien jugar amb el meu estil, amb eixe carisma, amb eixes ganes de deixar-me la pell en cada pilota... Si no ho veuen m'ho demanen. Tots saben que perdre un tant em dol. T'ha de doldre. Són dos segons que ho has de sentir. És el que a mi em passa quan jugue. Crec que en tots estos anys en els frontons m'han cridat per això, per l'espectacle que he oferit i perquè saben que si jugue em deixaré la pell", reflexiona Lemay.

Amb eixa declaració d'intencions sobre la canxa de Lemay Estrada, i amb la companyia inseparable de *Zacarias* al rest, el pilotari cubà va encetar una època nova al frontó valencià, on es van vore noves jugades, nous cops i noves pilotades amb segell de l'Havana. Una forma de jugar revolucionària, on el davanter es va convertir en la referència del joc, la qual va portar Lemay a ser el rei del campionat Individual i de parelles durant un lustre. "Quan vaig arribar a València vaig adonar-me que podria aguantar més anys jugant que no al País Basc. Estava obligat a jugar davant i buscar les pilotes a l'aire, perquè darrere estava perdut, com em va dir Zacarias. En aquells anys era un animal i no deixava

passar una pilota. Vaig disfrutar moltíssim perquè podia fer el que no podia amb la pilota dels bascos, més pesada, i a més podia aplicar coses noves en el frontó valencià, aplicar l'escola basca ací. Per això quan vaig començar a jugar ací el rest era el que manava i decidia el tant, però poc després va passar a ser el davanter", analitza Lemay.

El gran problema amb què va haver de lidiar el jugador cubà va ser el que persegueix tots els jugadors de frontó al nostre territori: calia treballar primer i entrenar després. "Estava treballant en l'obra i anava a entrenar a les vesprades, rebentat. Un dia, mentre entrava al frontó de Quart de Poblet, amb la bossa a l'esquena, em vaig preguntar: què estic fent? La veritat és que no m'abella entrenar. No podia. El meu cos em va dir prou. Així que vaig tornar al cotxe i no vaig entrenar. Aquell dia es van acabar els entrenaments planificats i sistemàtics. No podia fer-ho tot", raona Lemay, que durant una dècada ha hagut de fer malabarismes en la seua faena, ara en una empresa de repartiment, per tal d'arribar a les partides en condicions de jugar a la seua manera. "Hi ha hagut dies d'acabar de treballar a les quatre de la vesprada, passar per casa, agafar la bossa i anar a jugar a les huit. La gent això no té per què saber-ho. Cada vegada, cada any, això ho portes pitjor i quan tens 40 ja no arribes al punt vint. De fet, en l'època en què vaig guanyar els individuals de frontó jo no estava fort físicament, perquè no entrenava, però tenia molt de cor. Estava fort, però no tenia físic, i el que em salvava era la pegada i el caràcter. Per a guanyar-me m'havien de matar en la canxa. El cert és que a mi l'Individual no m'agradava massa, era més de jugar en parella, però es van donar les condicions i les circumstàncies i vaig guanyar el mà a mà. Eren aquells anys, del 2004 fins al 2008, en els quals jugava amb molta potència. Després va vindre una lesió de genoll i això em va obligar a aprendre a jugar una mica més amb el cap i a disfrutar més del joc. Amb l'edat la força va minvant i apareix el cap. Has de saber adaptar-te."

En la contracanxa, fora de les línies que limiten l'espai de joc, els aficionats van descobrir un exòtic regal per al frontó valencià. "A mi o m'estimen molt o m'odien, és així. Em quede amb els que estan al meu costat i em volen com soc. Però és cert que ací la gent s'enamora molt. Molt. Massa. Perquè hi ha vegades que no és bo que justifiquen tot el que fas o que tapen quan estàs mal. Al País Basc si jugues mal t'ho diuen a la cara.

Ací és tot més tranquil i jo tenia una altra forma de jugar. La gent va comprovar que jo no ho feia amb mala intenció i vaig rebaixar les revolucions

Ací et cobreixen sempre i això no t'ajuda. Si no has estat al nivell, has d'acceptar-ho i no posar excuses. Per la meua part, crec que el millor que m'ha passat és que he notat que la gent m'entén a mi i a la meua forma de jugar. La gent ha entés com soc", conclou Lemay, que prefereix no

recordar massa la seua puntual experiència dins del trinquet. "Crec que això va ser una falta de respecte meua cap al trinquet. No tinc condicions. Era un món que mai havia conegut, mai havia escoltat res de l'escala i corda, del raspall o de la galotxa. Vaig provar una vegada, però de seguida vaig adonar-me que no era la meua modalitat. És que no veia la pilota, venia a dos mil per hora i fent esses. Quan la vaig colpejar amb el canell vaig tindre prou. Mai més", respon.

Lemay confessa que, amb tot el que ha passat, se sent un poc "mestre" de les noves generacions de frontoners. Almenys, observa en la seua forma de jugar alguns reflexos de les seues jugades innovadores, detalls de seua forma d'entendre el joc. Ara bé, també detecta els mateixos llasts que arrosseguen sobre l'espatala els nous jugadors del frontó. "Ací has de tindre la sort de tindre un treball que et done temps per a entrenar. El treball mana. I, a més, crec que el frontó no s'ha vist mai com una modalitat valenciana com la resta. No hem assumit el frontó com a nostre, i parle com un valencià més. Va haver-hi uns anys bons, quan estava l'antiga televisió valenciana i es va crear una certa expectació en els campionats. Encara i tot, es concentrava tot en els mesos d'estiu. Una de les raons de tot és que mai hi ha hagut una unió forta per a reivindicar el frontó. No hi ha qui tire del frontó. No ens hem fet de valdre. També ha passat perquè els jugadors teníem abans tantes partides que no ens hem parat a repensar el que estava passant", argumenta Lemay.

Ara, el futur del frontó està amenaçat pel trinquet. Una paradoxa canibal. "Hi ha jugadors de frontó per al futur, però els bons veuen que tenen millor futur al trinquet. Prefereixen ser cua de lleó". Un futur pròxim en el qual Lemay

pensa estar. És el seu desig, però caldrà escoltar les sensacions que transmeta estos mesos el seu cos. "Enguany he estat calfant-me el cap amb això. No està lluny el dia per a deixar de jugar. Encara tinc ganes i de vegades em sent fort. Este estiu pot ser decisiu i ja voré que faig l'any que ve. Ara el que em motiva és retrobar-me amb mi mateix després d'una mala temporada", adverteix Lemay, ara amb 43 anys i encara en actiu després de més de 30 jugant.

Han passat més de tres dècades des que es va presentar a un campionat descalç, sense sabatilles i sense por a res. "Ara ho pense i... ací em sent molt feliç. Res podria haver eixit millor. He tingut ací la meua família, he tingut treball, he guanyat títols, he disfrutat... Això no té preu. Sobretot perquè no estava escrit en el meu llibre. Ningú em va dir que acabaria ací i que esta seria la meua casa. Vaig vindre amb 27 anys, quan no sabia per on anava la meua vida, i ara puc dir que no estic ací de pas, que no estic llogat, sinó que soc un valencià més", diu mentre reconeix que encara no s'ha atrevit a llançar-se amb el valencià.

Lemay, el jugador que va vindre des de l'Havana per a canviar el frontó valencià, el xiquet que va pujar a un avió per a baixar d'ell fet un home amb la il·lusió de guanyar-se la vida, ho té clar. "Només m'agradaria que em recorden com algú que es deixava la pell i el cor en el frontó. Això és prou. De la meua vida en Cuba no tire res a faltar perquè no tenia res. Només em falta una cosa, jugar descalç a la platja."

FRONTÓ VALENCIÀ

Paraules
Guillem Sanchis

Imatges
Ulisses Ortiz

●●●

El frontó seria, dins de les modalitats clàssiques de pilota valenciana, com el negatiu d'una foto. Amb els colors a l'inrevés. On la galotxa, el raspall, l'escala i corda o les galotxetes presenten joc directe, de la mà d'un rival a la de l'altre, el frontó posa pel mig una paret. El tercer actor entre contrincants, un canal de transmissió més enllà de l'aire. Imparcial i neutral, però present. On altres modalitats plantegen el blanc en les parets, el frontó presenta el verd (o el blau, o el negre). Foscos. Davant d'una esfera quasi sempre negra, de vaqueta, el frontó gira al voltant d'una pilota blanca, grisa, com a molt, pel contacte amb la pols de parets i sols. Però el frontó valencià i la resta de modalitats són dos cares de la mateixa moneda: la pilota a mà a l'estil valencià. O no? Ho comprovarem.

Com a parts d'un tot, hi ha, també, elements comuns. Els bàsics: la mà, l'esfera. La rivalitat. La cavallerositat. I un punt a favor del frontó: n'hi ha a totes bandes. Els poliesportius municipals dels nostres pobles n'estan plens, de frontons. I, per norma general, es troben en bones condicions. No es pot dir el mateix de trinquets i carrers de pilota.

Al principi de tot, quan la pilota valenciana era aquella planta silvestre molestada per les podes institucionals, com deia Llorenç Millo, tot estava per fer, i tot era possible. Quan es va constituir el primer equip directiu de la primera federació esportiva autonòmica sorgida de l'estat descentralitzat i democràtic de les autonomies, la Federació de Pilota Valenciana (FPV), hi havia discussió: era el frontó valencià pilota valenciana?

Existia el frontó valencià? Aquella disciplina que havia tingut diverses canxes a la ciutat de València, sempre amb pilotes de pes alt o amb ferramentes, en disciplines heretades d'altres terres, es podia considerar pròpia? La resposta era no.

Víctor Iñurria, primer president, impulsor i fundador de la FPV, va haver de bregar per a institucionalitzar el frontó al mode valencià. Canxa menuda, al voltant de 25 metres de llarg. Pilotes lleugeres, de 45 a 50 grams. Presència de rebot i tamborí, apropiació cultural dels trinquets. Tot plegat conformava un joc elèctric, ràpid, on s'alternaven cops alts i baixos, on s'havia de dominar la tècnica *rebotera*. On precisament encaixaven i encaixen de meravella els jugadors d'escala i corda, acostumats com estan

Hi havia discussió: era el frontó valencià pilota valenciana? Existia el frontó valencià?

a impulsar la vaqueta amb les dos mans en qualsevol punt els 360 graus de la circumferència que té com a eix el cap i el tronc del seu propi cos. I en condicions més extremes, quan la pilota arriba a la velocitat a què la llança el rival, sense cap intermediari en forma de paret.

Iñurria recorda amb precisió com ha conegut el frontó des de menut, quan vivia a la ciutat de València i, amb els amics, aprofitava qualsevol paret per a jugar. D'aquella ciutat de postguerra té en ment, almenys, tres recintes destacats amb activitat regular, tant amb raqueta i altres ferramentes com a mà: el frontón *Chiqui o La Bombonera*, al carrer Russa-

fa. El *Jai Alai*, situat al carrer homònim, que després va canviar el seu nom pel del pintor Peiró, amb unes instal·lacions impressionants i diferents canxes per a jugar. I el *Frontón Valenciano*, al carrer General San Martín, amb capacitat per a 1.200 espectadors, 60 metres de llargada i 18 d'alçada, que el va impressionar per esta particularitat de no tindre columnes molt abans de fer-se arquitecte. Cap d'ells es manté en peu.

Dels anys 50, el relat de Víctor fa un salt a 1985, quan un grup d'amants de la pilota decideix posar en marxa la FPV. “Com a aficionat i jugador de frontó des de la meua infantesa, una de les coses de les quals em trobe satisfet fou la creació del Comitè de Frontó Valencià, malgrat que en algun mitjà de comunicació, certa persona es va permetre dir que el frontó ‘no era pilota valenciana’”. Però una anècdota posterior va fer virar el rumb dels esdeveniments.

En aquell moment, hi havia dos corrents per a jugar a frontó. A les comarques d'interior, la pilota pujava de pes i provocava un joc lent i pesant. A l'estil basc, podríem dir. A la costa, potser per influència dels trinquets, hi havia pilotes lleugeres i canxes menudes. Tamborins i rebots. I després, a les comarques del Nord, existia la modalitat amb frares, amb quatre parets i aquells tamborins verticals i endimoniats. Però allò més comú eren les dos parets (tres, en cas de frontons amb rebot).

Com a nou president federatiu d'aquell ens en bolquers, amb l'única credencial “d'un ofici de la Generalitat, al qual deia que jo era el president, i sense assignació econòmica, tret dels miracles que el conseller d'Esports tractava de dur a terme per a ajudar una miqueta”, Iñurria recorda que va ser convidat per alguns aficionats de Pedralba a la final d'un campionat local de frontó, on li varen presentar una sèrie de jugadors.

De menut, el president havia passat alguns estius a la localitat dels Serrans, on havia fet amistat amb *Pepe*, de la família dels Gaetano. Iñurria narrava tot açò als aficionats al bar, després de la partida. I entre els parroquians, per sorpresa, va saltar el propi Pepe Gaetano, que li va donar una forta abraçada. A més, la casualitat va voler que aquell home fora també el regidor responsable del frontó de Pedralba. Allò va obrir les portes dels cors de tots els pilotaris i aficionats allí presents. Així va conèixer Luis Pérez *Sevilla*, *Eulogio*, *El Roget*, *Guadalajara Guadi* o *Campana*. Eren els homes que havien mantingut sana la branca del frontó en aquella planta silvestre que era aleshores la pilota valenciana.

El 14 d'octubre de 1985, mesos després de quedar constituïda la FPV, el president Iñurria va proposar a la Junta Federativa l'admissió del frontó com a modalitat oficial de la pilota valenciana, proposta acceptada el 17 de desembre del mateix any. Era l'inici de tot o, en realitat, un punt d'inflexió en la història d'este buidat de la pilota tradicional, del negatiu de la foto. De la manera valenciana d'entendre la doble paret i el joc indirecte.

La porta d'entrada

Com el raspall, el frontó és una modalitat de les que es podrien anomenar ‘portes d'entrada’ a la pilota valenciana. Per una pura qüestió d'exigència tècnica. Amb poques lligons, es pot pilotejar i divertir-se colpejant qualsevol tipus de pilota contra una paret. El joc indirecte dona temps al jugador o jugadora novells per a observar, col·locar-se, armar el braç i fer-la anar. Si es prova, s'observarà com molt prompte ja es poden buscar coses. Apretar-la, fer-la rebotar a dos parets, desubicar el rival i apropiari-se del centre de la canxa, que és, al remat, la clau de tot.

Sense arribar a ser la modalitat amb major participació en les competicions

amateurs, el frontó està ben viu. En l'última convocatòria de campionats d'esta modalitat, la FPV va registrar una participació de 53 equips en el de parelles, és a dir, un centenar llarg de participants arribats de tots els punts del País Valencià. En el cas de l'Individual, en les diferents categories es varen inscriure 62 pilotaires. Estes dos competicions són les més antigues de la disciplina, ja que es tenen registres des de 1987. Es troben plenament consolidades i fins i tot hi ha grups que juguen els caps de setmana i altres entre setmana. Quant a la nova competició del 4 i mig, on les partides tenen la falta marcada en este número (una importació directa des del País Basc), nascuda al 2016, varen comparèixer 32 frontoners.

A esta repercussió que hui manté el frontó cal sumar els centenars de jugadors i jugadores que disputen cada any els Jocs Esportius de la Comunitat Valenciana (JECV) en la modalitat de frontó. Es compten per desenes, i provenen de clubs de localitats repartides per tota la geografia, de nord a sud i d'est a oest, el que converteix el frontó en una modalitat vertebradora de la pilota valenciana. Per a “no ser pilota valenciana”, com algú es va atrevir a afirmar en el seu moment, té un valor enorme en l'esport dels valencians.

Capítol a banda mereixen les competicions de professionals i les partides de festes. És tradició que alguns pobles programen enfrontaments amistosos, exhibicions en les seues festes majors, especialment, en les localitats de les comarques d'interior. A més, la Diputació de València patrocina des de fa 14

“El frontó és la modalitat més televisiva, al meu parer, i amb diferència”, explica *Salva*

anys un torneig en què es mesclen els millors talents del camp amateur amb professionals del trinquet. Perquè, com diu Adrián Celda *Adrián* de Museros, bicampió individual de la modalitat, “rendir a bon nivell al trinquet és garantia de poder defensar-se millor que bé al frontó”. L'escala i corda atorga unes qualitats superiors a les exigides pel frontó. Una altra cosa és l'estratègia i les particularitats tècniques. “que s'aconsegueixen amb sis o set partides, i que es podrien mantindre si els professionals del trinquet no sols tocaren la modalitat una vegada a l'any”, com succeeix en l'actualitat, segons explica el propi *Adrián*.

Transvasament bidireccional

El frontó no té ni ha tingut mai camp professional. I és estrany. “És la modalitat més televisiva, al meu parer, i amb diferència”, explica Salvador Bosch *Salva*, directiu de la Penya Pilotaris Amics del Frontó d'El Puig. Un club modèlic que, tot i que se centra en el frontó, també compta amb una nodrida escola en què es toquen totes les modalitats.

“Jo era molt menut”, rememora *Salva*, “i recorde vagament com en l'època de *Campana*, *Sevilla* i tots aquells, es feien partides amb travesses, amb els frontons de gom a gom, i pareixia que podia despegar. Però allò no es va saber enfocar, per dir-ho suaument, i no va quallar. Veus altres modalitats com el raspall i l'escala i corda, i han evolucionat, i es mantenen, crec que en bona part gràcies

a eixe camp professional que tenen. El frontó no ho ha aconseguit”, narra qui també ha sigut campió individual, en l'edició de 1996.

Tot i ser la modalitat més televisiva, “perquè amb pocs mitjans es veu tot per la tele, no es perd res”, el frontó no té àmbit professional, però sí que ha sigut planter de professionals. I refugi de jugadors de màxim nivell en el tram final de les seues carreres, o a meitat, quan han considerat oportú intentar-ho. El cas més cridaner va ser el d'Antonio Núñez, esquerrà d'or que es va criar en les files del club de Quart de Poblet. Sent poc més que un juvenil, va desafiar mà a mà el propi Enric Sarasol, en plenitud. Aquells duels varen ser pur espectacle i la seua consagració com a estrella de la pilota.

A *Núñez*, recorda Victor Iñurria, el volien fitxar sent tan sols un cadet de la federació basca de pilota, durant una trobada celebrada entre escoles valencianes i del nord a L'Eliana. Els seus pares varen declinar l'oferta. Però aquella esquerra era un torrent de joc, *Núñez* es va decidir per l'escala i corda (sempre mirant de reüll el frontó, amb aparicions periòdiques), i va aconseguir infinitat de títols i va enlluernar les càtedres amb el millor carxot d'esquerra que mai s'ha vist.

Un altre cas: Enric Sarasol. El matemàtic, com se'l coneixia a Massamagrell per la seua precisió a l'hora de buscar la galeria, va aplicar el manual amb brillantor sobre fons verd. Les seues dos mans hàbils, la intel·ligència, el cervell, el domini del canell, tot li va servir per a parlar-los de tu a les figures basques en partides per les quals va arribar a ingressar pràcticament dos milions de pessetes de l'any 2000. Tornem al d'abans: hi ha televisió, hi ha patrocinis, hi ha diners. No va poder amb Patxi Eugi. I, en realitat, tenia igual. Perquè enfrontar-se i plantar cara a professionals bascos en el seu terreny sent figura del trinquet era ja una fita. Ni *Eugi* ni cap altre pilotari del nord mai es varen atrevir a obrir les portes d'un trinquet valencià i intentar-ho. Perquè no hi havia color.

I després estava Paco Genovés, que també va regnar en el frontó. Paco ho va canviar tot. També la dinàmica d'esta modalitat. “Paco va fer una cosa que no s'havia vist mai abans, que *Campaña, Sevilla, Guadalajara*, mai havien fet, perquè no era el seu joc: entrar-li a l'aire. Això no es feia. I Paco ho va fer. No sols li entrava a l'aire, li entrava i l'apretava. I aleshores, tots varen començar a fer-ho”, explica *Salva*, que se sent un privilegiat: ha pogut jugar amb i contra Paco, i amb i contra el seu fill, Jose.

Ara, diu *Salva*, eixe corrent encetat pel campió entre els campions arriba a Euskadi i a la pilota basca. “Estan gastant material més ràpid, li entren més a l'aire, i els encanta. Diuen que això ho

va encetar *Irujo*. Però qui va començar de veritat a entrar-li a la pilota a l'aire dins d'un frontó va ser Paco *Genovés*”, cor-regeix *Salva*, que afegix que “això sí, és material ràpid, li entren més a l'aire, però els bascos continuen amb pilotes de cent i pocs grams”.

Altres jugadors a cavall entre el verd i el blanc han sigut *Puchol* pare i *Puchol II*, el fill, *Adrian* de Quart, *Pasqual* de La Pobla (fill del jugador homònim que també va ser gran dominador de la disciplina), *Álvaro*, que va passar de ser totalment neòfit a, fins i tot, com va reconèixer en més d'una ocasió, disfrutar quasi tant o més al frontó que al trinquet.

I n'hi ha molts més, com per exemple, *Waldo*, l'únic cas d'un raspador que va enlluernar també al frontó. Però l'últim exemple destacat és Lluís *De la Vega*, actual campió de la Lliga Bankia i del Trofeu Diputació de València de la disciplina de les tres parets, criat esportivament al frontó blau del seu poble, Almussafes.

Lluís és cas a banda. “El que juga eixe xiquet no està en els escrits. És una barbaritat, crec que és el número u de la modalitat, indiscutible, amb tots els respectes a *Puchol II*, *Genovés II* o *Pere Roc II*”, explica *Adrián* de Museros. “Jo el considere frontoner, perquè ve del frontó, i perquè la domina molt, com ningú. Al trinquet és una barbaritat com s'ha adaptat de ràpid, però crec que en el frontó és encara millor”, afegeix *Salva*. I el transvasament bidireccional continuarà, perquè no és que el frontó i l'escala i corda siguem gots comunicants; és que són ingredients indispensables del còctel de la pilota valenciana.

El Puig, el model

Hi ha un club que és emblema i exemple no sols del frontó, sinó de la pilota valenciana en general: la Penya Pilotaris Amics del Frontó d'El Puig. L'entitat va complir 50 anys de vida al 2017 amb tot un any en què varen portar a terres valencianes màximes figures de la pilota basca per a enfrontar-les als campions locals. Cada duel va ser un ple absolut i *sold out* al menut però orgullós frontó de la localitat de l'Horta Nord. Ara, per cert, la canxa està en plena remodelació, una actuació que convertirà les parets al negre, i que està pensada per a millorar el confort de l'espectador, augmentar-ne la capacitat, i “facilitar enormement les retransmissions televisives”, avança *Salva Bosch*.

El club bota dels 270 socis. Socis i sòcies que aporten quotes mínimes en funció del seu paper en l'entitat, i de si volen jugar o no. Totes i tots tenen beneficis, com descomptes a gasolineres d'El Puig. Hi ha patrocinadors privats que paguen per penjar les seues marques a les parets del frontó, i també per aparèixer en els fullets que edita el club per a cada compe-

tició i en les retransmissions per *Facebook Live* que produeix el propi club, que compten amb milers de visualitzacions des de països de tot el món. Les retransmissions es fan amb diferents càmeres i compten amb narradors, comentaristes i una realització més que digna.

“La nostra filosofia, tant amb els socis com amb l'escola, és que el club és allò més important. Hi ha una directiva que pren les decisions, sempre de manera democràtica, i l'únic que demanem és que la gent reme a favor. Tothom té dret a opinar i és escoltat, però l'interés principal és anar pel camí del major benefici per al club en conjunt”, conta *Salva*.

“Qui va començar de veritat a entrar-li a la pilota a l'aire dins d'un frontó va ser Paco Genovés”

Uns 50 xiquets i xiquetes són socis infantils, i nodreixen l'escola de pilota, que tracta de formar jugadores i jugadors integrals, en el sentit que coneguen i puguen dominar totes les modalitats de la pilota. Les bases d'operacions són el propi frontó d'El Puig, i el carrer artificial de galotxa de Puçol. L'Ajuntament del poble veï dona totes les facilitats perquè facen servir el recinte.

El club funciona des del prisma social gràcies al treball de les persones associades. Cadascú aporta el temps i l'esforç que pot. Com a entitat, participa en les competicions de totes les modalitats possibles i, des del punt de vista financer, viu de les quotes que aporten els socis, dels patrocinadors privats de l'escola i el frontó, i de l'ajuda de l'Ajuntament, que cedeix les instal·lacions a canvi que es mantinguen en condicions, i també subvenciona la seua activitat amb una aportació anual equivalent al que suposen les quotes dels socis, aproximadament.

És un model d'autogestió i subsistència dins d'un món, el dels clubs de frontó, que no acaba de comptar amb la massa social desitjable per a albirar un futur esperançador. “Hi ha moltes entitats que ja quasi no tenen socis, o que tenen directives ja cansades, que abandonen, com és lògic, o que fan de tapó a noves generacions”, explica un *Salva*, que precisa que no pretén adoctrinar ni criticar ningú. Ho diu amb pesar perquè veu decaure una disciplina que estima, i per la qual treballa de valent al seu club des de fa dècades.

La modalitat que és el negatiu de la foto de la pilota valenciana diversa, el frontó, es troba com tot el còctel de l'esport propi: sempre a la vora de la inanició, però amb un present ple de gent amb comportaments heroics, que rema contra el vent dels esports de masses; amb una història brillant de fotos en blanc i negre, mites, llegendes i anècdotes que engrandeixen el passat. Un passat que contrasta amb el present clarobscur; i un futur prometedor perquè, amb estos precedents, no es pot anar a menys, i no s'anirà a menys mentre queden frontons en peu, testimonis com els d'El Puig, pilotaris com *Adrián* de Museros i figures naixents com Lluís *De la Vega* i aquells que el succeiran. Dos dels candidats són els pugencs *Saül* i *Marco*, que es troben en ple primer viatge del frontó al trinquet. No els perden de vista. Tornaran.

Amb poques lliçons, es pot pilotejar i divertir-se colpejant qualsevol pilota contra una paret

Subscriu-te a
www.ferida.co

Bankia

Bankia

A BANKIA compartim els valors de la pilota, estem compromesos en la promoció del "joc" i en la transmissió de la seua cultura. Per això, Bankia és el patrocinador de les principals competicions professionals masculines i femenines. Perquè a Bankia continuem treballant per la pilota valenciana.

VOLS QUE SALTE LA CORDA?

LUCAS

AMADOR

Lucas Amador (Torrent, 1997) patina abstret. Tot bé, diu, lacònic. El fotògraf es mou inquiet al seu voltant, hiperestimulat, demanant-li que es detinga en cada gest. L'*skater* és també model professional. Des que té memòria ha posat davant la càmera.

Amb l'*skate* va començar quan tenia sis anys. Son pare era un d'aquells estranys individus que feien surf a l'asfalt de la ciutat. El fill va heretar l'afició i la va conrear. La llavor va créixer dins d'ell d'una manera incontrolable, dominant-lo. Lucas s'alça a les set del matí, agafa la taula i baixa al carrer a patinar. Patina fins que els ossos es trenquen. Li va ocórrer a Nova York, en una competició: el seu turmell va fer crac i ha passat per dos operacions. Als matins em fa mal, sembla un ancià, es resigna.

Patina al carrer fins que arriba la policia. A la plaça del MuVIM, per exemple, un lloc que afirma és reconegut a tot el món, però tancat als patins. Acumula multes i frustració. Gasten milers i milers d'euros en fer *skateparks* que no són bons, es queixa.

Roda sobre la taula per Berlín, Praga, Budapest, Porto, Copenhaguen. I afirma que rodarà de València a Barcelona, buscant un nou ecosistema, fart de les restriccions a la seua llar. Barcelona és hui la capital mundial de l'*skate*, assegura.

Havia xafat abans un trinquet, el de Pelayo, però va ser en una passarel·la de moda. L'escenari és desconegut però sembla volar sobre les lloses, les quals parlen un idioma nou quan entren en contacte amb la seua taula.

El trinquet del Tio Pena compleix 72 anys. Ha permès que les més grans figures de la pilota es retorcen pel seu sòl, disparen contra les seues parets, boten en la seua escala. S'ha deixat fer. Però açò no ho havia vist mai.

Lucas fa que la seua taula sobrevole els bancs, fa que rode pels murs. Finalment, el patinador s'encimbella a l'escala. El trinquet es contrau, desconfiat. El fotògraf el segueix, expectant.

"Vols que salte la corda?"

Paraules
Álex Zahinos

Imatges
Paco Poyato

Contrast de generacions a Meliana

*Del tio Vicent
a Mamen Santarrufina*

Paraules
Laia Mas Climent

Imatges
Patricia Gázquez Moreno

● ● ●

El tio Vicent Venancio: el rostre vell de la pilota a Meliana

Amb 13 anys un jove Vicent Venancio va començar a jugar a pilota al seu poble natal, Alбораia. El seu sobrenom era *Braons*, heretat de la família. Corria l'any 1940 i la pilota era tot un esdeveniment d'oci i desconexió per als llauradors de l'horta, ofici al qual pertanyia la seua estirp. Vicent, que apuntava maneres, es va enamorar de la pilota, i hui, quan està a punt de complir els 93 anys, encara no ha abandonat la seua amant, que ocupa tots els racons de la que és sa casa des de fa dècades, a Meliana, amb l'única competència dels records de l'altra companya de la seua vida: la seua dona.

No hi ha pilotari a Meliana que no sàpiga qui és Vicent Venancio, el tio Vicent. I és que potser si no fora per ell l'esport hauria caigut en desús d'un temps ençà, quan ningú apostava per crear escola i ell va implantar la seua filosofia, encara present al club de pilota de Meliana a dia de hui: la del treball de planter. Meliana ha sigut el segon –o tal vegada el primer– poble de Vicent, que es va traslladar allí en casar-se amb una melianera i on han nascut i crescut les seues dos filles. Allí va seguir amb la seua afició per la pilota i, a principis dels 80, va alertar sobre una realitat: si no ensenyaven els més menuts, l'esport del poble no tindria futur. Però la seua advertència no va tindre massa calat entre els jugadors més vells, que s'estimaven més seguir invertint les poques hores que tenien lliures en pegar quatre pilotades bones que en educar els xiquets. Amb tot, el tio Vicent va iniciar sol l'empresa per la qual tant se l'ha reconegut posteriorment.

“No va ser fàcil per a ell, tenia molta gent en contra i va haver de tindre molta paciència”, expliquen alguns dels seus alumnes, hui en dia directius i monitors al club de pilota. En aquell moment no existien les escoles de pilota, ni tampoc hi havia, és clar, un carrer artificial per a jugar. Així que Vicent va demanar un carrer del poble per a jugar i es va encarregar d'organitzar partides entre els xiquets perquè pogueren aprendre. Però els condicionants, com ell mateix explica, no estaven a favor seu: “Les partides havia d'organitzar-les abans que arribaren els majors, ja que ells no volien perdre ni mitja hora de la seua partida per cedir-la als xiquets.” Amb tots en contra, Vicent Venancio es posava enmig del carrer i batallava amb els majors: “mitja hora més per als xiquets!”, i gràcies a la seua cabuderia, i cobrant-se l'enuig de més de dos i alguna que altra *poolà* d'aigua de les veïnes que no volien tindre ocupat el carrer, a poc a poc va aconseguir que entengueren la necessitat de fer escola, de transmetre la tradició i l'amor per la pilota.

Vicent Venancio es va encarregar d'organitzar partides entre els xiquetes perquè pogueren aprendre

A més, les partides havien de ser en el temps que li quedava lliure al tio Vicent quan no estava a l'horta, on desenvolupava el seu ofici de llaurador. Ell tornava a dinar i, abans que arribara l'hora de tornar a l'hort, els xiquets anaven a buscar-lo a casa: “tio Vicent, tio Vicent, que

són les dos i mitja, afanye's que no ens dona temps de jugar!” I fins i tot, explica, arribava a perdre alguns torns de l'aigua de reg de l'horta per a poder estar amb els xiquets jugant a pilota i defensar-los perquè no s'apoderaren els majors dels carrers i del joc, i havia de pagar després l'aigua per un altre costat. Però els diners mai no van ser importants per al tio Vicent en tot allò referent a la pilota. “En Foios volien pagar-me un pis perquè anara a marxar allí. Però jo no volia cobrar res, ni encara menys anar-me'n de Meliana”. Ell sabia que sense la seua presència, els xiquets estaven indefensos davant els més grans. També era ell qui feia d'intermediari amb l'Ajuntament. “He vist passar 14 alcaldes i —es vana-glòria:— encara ningú sap a qui vote, però amb tots he tingut bona relació.”

Monitor, cuidador, narrador d'històries, padrí i iaio

Ell va ser també l'encarregat d'organitzar els primers tornejos amb xiquets d'altres pobles veïns, per tal que pogueren començar a competir, saber el que era jugar contra els de fora, enfortir encara més el sentiment de poble. “Dissabtes i diumenges i cada dia que fera falta anava amb els xiquets amunt i avall a portar-los a les partides, a vegades també m'ajudava la meua filla o altres de la família a durlos perquè no cabien tots en un cotxe”, explica amb orgull. Conten que fins i tot es va deixar algun banquet de comunió de familiars propers a mitges per poder dur els xiquets a les partides de torn.

Per tot això Vicent ha sigut i encara és molt més que un mestre per als pilotaris que l'han seguit. Al carrer Providència de Meliana, on ha passat gran part de la seua vida, es reunien xiquets totes les nits d'estiu al seu voltant, esperant que Vicent explicara les seues històries. Les mares els deixaven eixir de nit només si anaven a casa del tio Vicent, on li revolucionaven totes les nits de la setmana. “Com que els pares

no els aguantaven en casa, venien ací a posar-ho tot del revés. 'Que els aguanté el tio Vicent!', pensaven.” I en recordar aquelles nits d'estiu, Vicent Venancio torna a incidir en la figura de la seua dona, sempre present, i sense el bon enteniment de la qual ell no hauria pogut dedicar tant de temps de la seua vida a

L'herència que ha deixat Vicent al poble de Meliana és tan gran que molts dels alumnes es consideren els seus nets

la pilota. “La pilota era per a mi un bany de sang, m'agradava molt, i la meua dona em va facilitar molt les coses per a poder conviure amb esta passió com ho he fet.”

A més de monitor i cuidador de xiquets, Vicent ha sigut durant molts anys el guardià de les pilotes del club. “Els primers que anaven a jugar, passaven per casa del tio Vicent a recollir-les, i els últims, havien de vindre ací a tornar-li-les”, expliquen els joves de hui. També guarda una caixa de pilota que li va donar un company basc de la mili, que va fer a Tavernes, i on s'escapaven junts a les nits per anar al trinquet a jugar. Este fet el recorda Vicent com una de les poques malifetes de la seua vida, i no se'n penedix. A banda d'això, també li ha agradat fer de padrí: “el jugador que s'ha casat i ha vingut a dir-m'ho, jo li he fet un regal. I el que ha tingut un fill, ha tingut la seua pilota i la seua faixa des del primer moment.”

La petjada de Vicent Venancio en el creixement de la pilota a Meliana és inqüestionable i la seua figura ha sigut essencial perquè el club haja arribat on està hui en dia. Tots els seus alumnes hi coincideixen i, després de tot, el poble li ho ha mostrat amb nombrosos reco-neixements públics i fins i tot donant-li el seu nom a un trofeu de pilota que s'entrega cada any i al carrer de pilota que es va construir, també en gran part, gràcies a les seues insistents peticions a l'Ajuntament. Hui en dia, l'escola de pilota compta amb més de 60 alumnes i 8 monitors, una herència directa i immillorable de la tasca que va fer el tio Vicent. Ell està molt content de l'estat de la pilota al poble ara, tot i que li agrada-ria que hi haguera "encara més partides". L'única cosa que lamenta és que cap dels seus nets s'hi haja pogut dedicar: un d'ells va jugar i va arribar ben amunt, el *Mascle*, però va haver de retirar-se per motius de salut. No obstant, l'herència que ha deixat al poble de Meliana és tan gran que molts dels seus alumnes es consideren els seus nets.

Mamen va ser una de les primeres xiques a començar a jugar a pilota, i hui és un referent en l'educació de l'esport

La nova cara de la pilota melianera: Mamen Santarrufina
En l'equip de monitors del club de pilota de Meliana, hi destaca una figura que no hauríem pogut trobar entre l'alumnat de Vicent als anys huitanta. És Mamen Santarrufina, de 27 anys, qui per la seua joventut no va arribar a ser alumna del tio Vicent però, com tots i totes les pilotarís de Meliana, té molt present la seua figura. Mamen va ser una de les prime-res xiques a començar a jugar a pilota, fa onze anys, gràcies a l'afició del seu amic Víctor Bueno, jugador professional en l'actualitat, que sí que va arribar a conèi-xer les lliçons de Vicent Venancio. Hui dia, Mamen és tota una referent dins la pilota femenina i, sobretot, en l'educació de l'esport: la seua passió també és, com la del tio Vicent, l'escola de pilota. Ser la responsable del grup de querubins –els més xicotets– li permet compaginar dues de les matèries que més li agraden: l'educació infantil, en la qual és gradua-da, i la pilota.
“Quan jo vaig començar poques dones jugaven a pilota. A Meliana érem tres, i jugàvem contra les de Borbotó i algun altre poble però poca cosa. Actualment hi ha 27 xiques al grup de dones del club, i moltes altres xiquetes apunta-des a l'escola de pilota i que participen a les competicions fins als 16 anys”. L'ex-plosió de la pilota femenina també ha esguitat Meliana, on Mamen s'alça com una de les úniques cinc monitores dones en actiu als clubs valencians actualment. Malgrat tot, ella està segura que en els pròxims anys en seran moltes més. És un dels seus objectius com a responsable d'Escoles de pilota al nou equip directiu de la Federació de Pilota Valenciana, un càrrec que ha agafat amb molta il·lusió, com tot allò relacionat amb la pilota.
I és que, com ha passat a tantes altres, una vegada va entrar en el món de la pilota ja no ha pogut eixir. “És la meua desconnexió del dia, i com que

A Meliana tenen clar que el més important són els jugadors de la casa i que cal formar-los

de moment ho puc compaginar amb la feina, sempre aprofite el temps lliure que tinc per a dedicar-lo a la pilota.” Mamen dedica molts dels seus caps de setmana a la pilota, a anar amb l'alumnat a les competicions, com fa dècades ho feia el tio Vicent. “Molta gent em pregunta quina necessitat tinc d'anar a entrenar als xiquets quan jo ja tinc la meua feina. Crec que només les que estem en el món de la pilota sabem que açò és una manera d'entendre la vida i que no és una obli-gació, sinó la continuació en el temps del que altres persones han fet abans i una manera de disfrutar del nostre temps lliure. Perquè disfrutem, i molt!”

Una filosofia comuna quatre dècades després
Quasi quaranta anys més tard que Vicent Venancio posara en marxa aquella incipient escola de pilota, el club continua mantenint a dia de hui la filosofia que ell els va inculcar: el treball de planter. Així com altres aposten per grans fitxatges, a Meliana tenen clar que el més important són els jugadors de la casa i que cal formar-los des de ben joves. Jugadors i, ara també jugadores: potser en el pròxim any el club veja ampliada la seua plantilla de monitores, ja que algunes xiques que venen darrere apunten molt fort i estan molt moti-vades. “Hem avançat molt, però encara ens queda molt de camí per recórrer”, puntualitza Mamen. “De vegades quan vaig a les escoles com a tècnica del programa Pilota a l'escola, encara hi ha xiquets que pregunten 'però les dones també juguen?'” L'exemple de dones com Mamen és, sens dubte fonamental també per avançar, constitueix un refe-rent per a totes les que venen darrere. “Han d'aprofitar els recursos que tenen ara, quan jo vaig començar no hi havia pràcticament cap circuit per a les dones i el nivell era molt més baix. La primera categoria d'ara no té res a vore amb la de fa deu anys, ara són autèntiques espor-tistes.” I, qui sap, si també podran ser professionals en un futur molt llunyà i si alguna de les xiquetes de la cantera de Meliana podrà acompanyar el nom de Víctor Bueno entre els professionals que haurà vist créixer el poble.
Amb tot, el club de Meliana té un gran futur al davant. La tasca iniciada pel tio Vicent Venancio fa quasi qua-ranta anys encara té continuació hui en dia i la pilota ha aconseguit tindre una entitat i un respecte que potser no tenia en aquell moment. Ara, amb un carrer propi, més recursos i una base social més àmplia, ja no els poden fer fora dels seus espais de joc ni dificultar l'aprenen-tatge dels més menuts per assegurar-li un futur al joc de pilota en esta localitat de l'Horta Nord. Tindre present l'esforç que va fer el tio Vicent en el seu moment anima molt els i les joves del present a seguir endavant a pesar dels inconve-nients que puga haver-hi. Mamen és el rostre d'una nova generació d'educadores que apunta amb força i que assegurarà un futur més femení i més planer per als que venen darrere. El tio Vicent, per la seua banda, constitueix un record viu de la importància d'invertir esforços en les generacions venidores i de l'amor incondicional a la pilota.

El pilotari. El roder. L'escriptor.

Primer va ser el pilotari, un que tenia dos mans i un prestigi creixent a la Safor. Després va ser el roder, perquè la guerra va arrasar les vides i les esperances construïdes abans. I a la fi va arribar l'escriptor, un que va parar l'orella en veus antigues perquè la memòria no morira. Esta és la història de com Víctor Labrado, l'autor de *No mataràs*, va trobar el protagonista de la seua novel·la: un personatge immortal anomenat Pepe el Carinyo.

 Paraules Álex Zahinos	
 Imatges Irene Bernad	
••• “M’agradaria fer alguna cosa sobre l’Albufera. Però no ho acabe de trobar. Sempre passa. Puc acabar trobant-ho o no.” Víctor Labrado (Sueca, 1956) està pensant un territori nou per a una novel·la. Acaba de xafar terra ferma després d’escriure <i>Veus, la mar</i> (Edicions 62, 2018) i vol transitar les séquies i arrossars que assaonen la pell d’un paisatge que també és el seu. En l’arxiu de fams associades queden, de moment, les indagacions sobre la postguerra que li van ocupar quasi dos dècades de treball i tres volums. L’últim es titulava <i>No mataràs</i> (Bromera, 2015) i presentava un personatge que sobrevivia en la tradició oral: Pepe el Carinyo, pilotari que va fer la guerra al bàndol republicà, condemnat per les autoritats franquistes a trenta anys de presó, fugitiu a la serra, roder. Carinyo era un heroi al trinquet i un mite a Rafelcofer, la seua llar, on circulaven històries sobre els seus atracaments i les seues peripècies per burlar la Guàrdia Civil. La història de Josep Andrés Momparler, així es deia Carinyo, així figura en els informes de l’època que Labrado va escrutar durant anys d’investigació, és un relat que enfonsa les arrels en el nostre territori i és capaç d’estendre la seua ombra en els quatre continents. Una història universal, nascuda als dies de pols i por de Rafelcofer. Quin va ser el detonant de la seua investigació sobre Carinyo? Sempre vaig amb l’orella parada i un dia vaig trobar la sorpresa que Sueca havia sigut un punt d’organització de la lluita armada antifranquista. Aleshores dones veus, la gent sap que t’interesses pel tema. Un company em va explicar que en tal casa van tindre amagat un personatge acusat d’un atemptat on havia mort l’alcalde de Llaurí. Jo no havia sentit res perquè hem sigut una societat del silenci. En aquell moment totes les persones de 50 anys cap amunt ho sabien, de 50 cap avall ningú no sabia res... Eixe abisme de silenci entre l’investigador i els fets, silenci de portes tancades, deixaria la seua empremta també en <i>No</i>	

mataràs. Però abans d’extenuar l’escriptor, abans de doblegar-lo, els silencis són benzina per a la seua curiositat. Era 1999 quan Labrado va començar a seguir el rastre d’aquells guerrillers que van allargar la lluita armada amb l’esperança que la fi de la Segona Guerra Mundial canviara el destí de l’Espanya que havia perdut la democràcia. La seua recerca el va dur a escriure *La guerra de quatre* (Bromera, 2002), primer llibre d’una trilogia sobre la postguerra que continuava amb *Quan anàvem a l’estraperlo* (Andana/Angle Editorial, 2004) i va ser completada amb el relat de Carinyo.

“Alguns que entrevistava en aquell moment –recorda Labrado– em van parlar de Carinyo. No vaig parar atenció, però diria que era un dels presos més famosos de la Model, probablement perquè feien partides de pilota en el pati i ell és possible que fora el millor jugador.”

Un antic maqui li va dir que havia tingut un company condemnat a mort que va coincidir uns dies al pati de la galeria amb el pilotari roder. El testimoni d’eixe condemnat apareix a la novel·la. L’home es deia Manolo Martínez i va ser indultat una matinada. Carinyo havia desaparegut dies abans, amb un destí ben diferent.

Va ser aquell maqui la primera persona que et va parlar del pilotari?

No. Va ser Rafael Sáez, de Sueca, d’una família de carboners del poble a qui en la guerra els van llevar la casa i van anar cap a Alfafar o Benetússer. Però qui em va contar moltes més coses és Vicent Just, de la Font d’en Carròs, un personatge extraordinari, l’única vegada que un sol personatge m’ha donat una novel·la, la de *Quan anàvem a l’estraperlo*. Contrabandejava amb arròs i oli, sobretot per dos rutes, una per la costa i una altra que pujava per l’antic trenet d’Alcoi. Tenia una magnífica memòria i l’havia vist jugar.

Els records d’aquella investigació són ones que acosten i allunyen l’autor de la seua pròpia obra. La partida que va presenciar aquell Vicent Just és un d’eixos capítols de la novel·la, fill d’una guerra de la qual suren només els silencis i les històries inversemblants, rescatades per la seua reverberació literària, contagiades per transmissió oral i evolucionades a llegendà urbana. Però amb un substrat real.

“Quan comença la guerra –narra, Labrado– uns milicians arrepleguen cinc o sis capellans i els porten a afusellar-los al castell de Bairén, a Gandia. La llegen-

da és que un d’aquells homes tira mà a la butxaca i trau un quant de jugador de pilota. La veritat és que la història real va ser molt pareguda. El fet és que els milicians li preguntaren si era jugador de pilota. Ell va contestar que sí i ells li preguntaren si jugaria una partida a Rafelcofer per a arreplegar diners per al Socorro Rojo Internacional.”

Carinyo era un heroi al trinquet i un mite a Rafelcofer, on circulaven històries sobre els seus atracaments i les seues peripècies per burlar la Guàrdia Civil

La seua condició de pilotari va salvar el retor i al poble hi havia un trinquet ple esperant-lo. “Total, que no podien matar un bon jugador de pilota”, resumeix Labrado, escorcollant la seua memòria per trobar el cartell d’aquella partida que li van relatar fa tants anys. Per a quan fallen els records està el paper. A la novel·la va deixar escrit aquell cartell: Carlets de Piles i els Pometes d’Oliva contra el capellà renauscut, Ullera i Carinyo.

Van passar quinze anys des que sent parlar de Carinyo fins que es publica la novel·la.

Però és que em vaig començar a interressar quan vaig conèixer Vicent Just, que em transmet una altra llegenda que se’n va per poc de la realitat. Em deia que Carinyo, sent roder, tornà a passar una nit amb la dona. Aleshores arriba la Guàrdia Civil i envolta el barri. Al costat de la casa on estava ell hi havia una altra, on tenien un mort en exposició.

Quan veu com van les coses, desmunta unes rajoles del fumeral i passa a la casa del costat, amb la pistola. Diu vinga, fem ja el soterrar. La comitiva ix amb el mort i Carinyo entre ells. Quan arriben als horts, la Guàrdia Civil comença a sospi-

tar i ell pega a fugir. En gran part va ser així. Vaig conèixer una dona que estava allí, sent una xiqueta. Em deia que quan va vore l’escena a sa casa va començar a plorar, i Carinyo li va posar la mà damunt del cap i va dir: “no plores, no m’agarraran.” Era un tio d’una elegància rural impressionant!

Era considerat un heroi per molta gent. Imagine que va ser complicat saber fins a quin punt eren reals les històries sobre ell.

Sempre fas un intent d’acostar-te als fets, però l’exactitud no l’aconseguiràs mai.

A la novel·la va decidir exposar els testimonis sense omplir amb la seua imaginació les parts de biografia que li faltaven. Per què?

M’agrada que els meus llibres tinguen un valor documental. Normalment el que conte és veritat. Això per a mi té un cert atractiu i per a determinada gent també. La novel·la sense ficció tendeix a imitar la novel·la convencional, redona i completa. A vegades, és el resultat d’un magnífic treball de documentació. El cas més espectacular és el de Truman Capote en *A sang freda*, perquè Capote era un personatge que obria portes amb molta facilitat, però inclús ell se’n passa: és impossible reconstruir els diàlegs exactes d’un cas i afirmar que cada detall era veritat. A mi m’agrada que el procés d’investigació aparega integrat en la narració.

Vosté està al relat.

Com un detectiu.

Tota la documentació que va trobar sobre Carinyo i que presenta a l’obra es divideix en dos parts: els papers del jui en què el condemnen i els testimonis orals. No va manipular estos últims per afavorir la literatura?

No transcrius exactament, però sí que vaig modificar el mínim. Intente ser molt fidel a l’estil com parlen els testimonis. A Vicent Just li havia fet una novel·la parlant en primera persona i aleshores vaig manipular més... Tot depèn també del grau d’intervenció de cada testimoni.

Van participar en el relat més testimonis dels que apareixen a la novel·la?

No. Hi havia pocs testimonis de l’època. En el moment que comence a treballar la novel·la han passat 50 anys i trobe poca

gent que l’haguera conegut directament. I no tots volien parlar.

Va trobar molts silencis.

Per exemple, sobre aquella història del soterrar, conten al poble que quan Carinyo fugia entre els tarongers va trobar de cara l’alcalde. En aquells temps els alcaldes anaven armats i Carinyo també, per tant podem imaginar un duel a l’estil de l’oest enmig d’un hort de tarongers. La versió popular diu que l’alcalde el va deixar passar. Però no hi havia testimonis d’aquella escena i com jo diferencie entre el que anomenem veu popular i les veus concretes, vaig intentar parlar amb la filla d’aquell alcalde, però es va negar a rebre’m. Després, quan vam fer la presentació del llibre al trinquet d’Oliva, va vindre una xica jove i em va preguntar: “Per què no vas vindre a vore’m?” Era la neta de l’alcalde. “Perquè ta mare no va voler i jo no force ningú a parlar”, li vaig dir.

Esta no és només la història de Pepe el Carinyo. Ha manifestat alguna vegada que és la història de gent que va perdre la guerra dos vegades: primer va ser utilitzat pel comité revolucionari i després condemnat per la dictadura.

No m’interessa tant la vida de Pepe el Carinyo com el que ell representa col·lectivament. Ell és admirat perquè en un moment de por, quan la gent viu baix

Pepe el Carinyo és admirat perquè en un moment de por, és un individu tan fort que no es doblega a les exigències del poder

una submissió absoluta, és un individu tan fort que no es doblega a les exigències del poder. Té una personalitat tan poderosa que, no en nom de cap ideologia ni cap causa, sinó en nom de la seua llibertat personal, es posa en guerra contra l’Estat. Això és molt de roder. És valent, és intel·ligent, la gent l’ajuda perquè l’admira i ell no deixa que li destruisquen la vida. La gent s’alegrava de sentir que havia humiliat la policia... Estem parlant d’un món antic que s’acaba. Vaig anar a Oliva a un grup de lectura i un dels que havia llegit el llibre explicava que havia sentit son pare contant que en un bar d’Oliva estava amb un amic, i este li assenyala un home i li va dir saps qui és? I l’altre diu, no. I contesta de nou l’amic: “És Pepe el Carinyo”. Carinyo en un bar. Ara la gent té molta vocació de delatora, segons qui siga el delinqüent l’has de delatar. Però en eixe moment una gran quantitat de gent sabia qui era Pepe el Carinyo i no el van denunciar.

Pensa que va arribar a entendre els motius de Pepe el Carinyo per fugir i viure a la serra com un roder?

La comprensió sempre és incompleta i això m’agrada de la novel·la sense ficció. El món està ple de dogmàtics, de potencials fanàtics. Com més ignorants, més convençuts estan de les seues idees. I això és greu. En les novel·les normals les coses estan clares: quan un personatge és condemnat a mort t’expliquen que se sap que ell és el delinqüent. Això no passa mai a la vida real. Llevat que algú

estiga tan idiota de fer un assassinat enmig de la plaça major davant tres-centes persones, el que admetem com a proves en el millor dels casos són indicis. De la novel·la sense ficció m’agrada que el coneixement de la realitat sempre és incomplet. Sabem el que sabem. Això és més propi d’una mentalitat democràtica que no dir jo tinc la veritat. Esta relativitat o parcialitat de la novel·la sense ficció presentant la realitat com una cosa que no coneixem bé genera una altra classe d’humanitat. La persona que no està segura de les coses és una persona tolerant, mentre qui està segur de tot sol ser un perill.

Parla de mons que s’acaben: el de la transmissió oral i també el de la pilota com a centre de les relacions socials d’un poble.

La pilota no era només un joc i no serà mai el que va ser. La pilota era l’àgora dels valencians, el punt de trobada. Des del punt de vista de la sociabilitat era un punt central fins fa mig segle. Anava més enllà de la pura diversió i seria observable que on millor ha resistit la llengua, millor ha resistit la pilota. La

cultura dels valencians està en crisi i forma un conjunt. El destí de la llengua i el de la pilota han anat paral·lels, els dos tenen la base en una determinada forma de sociabilitat. Un amic meu, fill d’un corredor de taronja, deia que son pare treballava en els trinquets, comprant i venent horts. Era una manera de conèixer-se, de relacionar-se.

En el Carinyo roder hi havia també una actitud de cavaller del trinquet?

Ell va deixar bon record sent un atracador. Una de les històries que no vaig contar en la novel·la la contava un que, quan anava a collir taronja, sentia els homes vells que parlaven del Carinyo. Deien: “Mira si era bona persona que anaren un dia a atracar, probablement una timba de cartes amb diners, i un dels atracats es va voler resistir, així que un dels qui anaven amb Carinyo li va pegar. I Carinyo es va posar entremig i va dir: «Lleva-li els diners, però no li pegues.»” Era un indici de cavallerositat. Eixe és un valor associat al trinquet, però no ens enganyem: segur que hi havia qui no eren cavallers als trinquets.

«M'agrada que els meus llibres tinguen un valor documental.
Normalment el que conte és veritat»

«La pilota no era només un joc i no serà mai el que va ser.
La pilota era l'àgora dels valencians, el punt de trobada.»

Quano

Fragment de la novel·la
No mataràs de **Víctor Labrado**,
publicada per Bromera a 2015

Em van cridar, que havia d'anar a presentar-me.

Va vindre el municipal, i li ho va dir a mare. Jo estava fora. Arribe jo i fa mare, han vingut a buscar-te, que et presentes a la Guàrdia Civil. Ei, què vols que li fem? Em presentaré. Ma mare se'n va anar a parlar amb el tio Pep de Dimas, que era un home que pesava molt, a dir-li-ho. En això arriba mon pare. Ja tornava a treballar en la fàbrica de paper. Havia estat un temps que li havien llevat la faena, en acabar-se la guerra. Arriba i diu, tu saps per què és? Això és per Carinyo. Jo dic, ja ho sé, pare. Ja m'ho pense. Jo no he fet res a ningú. Només podia ser per Carinyo. I diu mon pare, tu sempre nega, eh?, que sí no negues, et pegaran. La Guàrdia Civil no en té mai prou, sempre volen saber més. Jo dic, no em pegaran, pare, que la mare se n'ha anat a parlar amb el tio Pep de Dimas. Jo era un xiquet, però era molt bord. Eixes coses me les callava. En-cara que em pegaren, jo no havia de dir res. Ni a la Guàrdia Civil ni a ningú.

Em van dir que si jo havia vist a Carinyo o uns rodets, maqus o no sé què. Volien que els diguera per on habitaven, perquè jo travessava seguit seguit eixes muntanyes, i era obligat vore'ls. Jo no sé res. Jo a voltes he vist gent, n'he vist tres o quatre, dos o tres homes, però sempre de lluny. No em van fer res. L'endemà, el tio Pep de Dimas em va preguntar, t'han tocat? I dic, no, tio Pep, no m'han tocat. És que estaven avisats. Els havia dit, aneu a espaiet de tocar-lo. Tenia un cosí capità de la Guàrdia Civil. Pesava molt el tio Pep de Dimas.

Si els guàrdies civils es pensaven que li havien fet por, s'enganyaven prou. Li havien fet un favor i tot. Quano eixia de la casena més segur d'ell mateix que no ho estava quan hi havia entrat. No li havien fet cap insinuació concreta. Si només podien retraure-li que anava amb el ramat per la Safor, pasturant, aquells ninots no sabien res. I ja feia temps que durava. Quano retindria en la memòria, tota sa vida, una imatge molt precisa de com havia començat tot, estant un dia a la placeta, ací a Vilallonga i s'acosta u a la font, a beure. Era foraster, i veig que bevent bevent em mirava. Jo dic entre mi, Carinyo. Mon pare m'havia avisat que anava per la serra. Acaba de beure i mou. Se'n va anar pel carrer de la Cape-lla. Jo el vaig conèixer. Però ell, mut i jo, mut. Allí prop de la font només érem jo i un altre, un home d'ací el poble, que no era de fiar. Un franquiste, que havia fet prou de mal en acabar-se la guerra. Carinyo també sabia qui era. Davant d'aquell no podies dir res. Si Carinyo no haguera vist ningú més, que haguera estat jo a soles, se n'haguera vingut i m'hauria donat diners: vés i compra'm això, o vés i compra'm allò. Se'n va anar sense dir-me res. En això arriba a la plaça Pavia, el jugador, i se m'encara: estàveu ací? No heu vist passar un home? Un home com? El va descriure, una jaqueta de pana, caçadora i pantalons de pana. Alt. Fa no res. Sí, ha parat a beure ací la font, però no sé qui és, va dir Quano. L'altre tampoc no sabia qui podia ser. No l'havien vist mai abans. Pavia va desis-tir: és que m'havia paregut... No tenia mala intenció. Era un dels bons jugadors de pilota que hem tingut, fill de Vilallonga. Havien jugat una partida ell i Carinyo, ja feia anys, en guerra, i es veu que l'havia reconegut de lluny i l'havia seguit per saber si de veritat era ell.

Ara, van passar tres o quatre dies que l'havia vist a la font i me'n vaig pujar jo amb el ramat dalt de la Safor i estant al cocó de les Tres Boques, poant aigua amb la cantimplora, em gire i me'l veig, Carinyo, darrere meu. Em va preguntar si jo era el fill del tio Desiderio. Jo sí. Em diu ell, i saps qui sóc? Em pense que sí. Ja vam començar a parlar. Vam quedar que li pujaria el tabac. Jo no li vaig portar mai menjar, tabac sí. Cada set o vuit dies comprava deu, dotze pots, o caixetes, que eren més estretes, roges i verdes, blaves. Era picadura, per a enrotllar. Deien Ideals, una marca que ara ja no hi ha en els estancs. Jo ho deixava en un punt, a on em deia ell: al tros del tio Pere, o en aquell morret, o en l'altre morret, o allí baix d'aquelles penyes blanques. On fóra. I jo els ho deixava on m'havien dit. Ho tapava amb dos pedres o quatre mates i ells quan els venia bé passaven i ho arreplegaven.

Era una quantitat respectable de tabac. Certament no se'l fu-mava tot Carinyo. Quano calcula que amb ell tenia dotze o tretze homes. No anaven mai junts. Els veies passar de lluny, dos o tres. Jo els veia a voltes per la muntanya, que anaven, i em miraven. Carinyo de lluny, amb la mà, alçant el braç, feia senyal, només un instant, i seguien el seu camí. Quano acompanya les paraules, amb el mateix gest d'amistat, reproduint-lo, l'evoca escampant la mirada per l'amplària de la serra. Somriu, una ombra de somriu-re quan abaixa la mà, i reprén la conversa. Era el més valent. No tenia por de ningú. Tenia unes cames que en quatre bots baixava un barranc. No podien agafar-lo. No corrien prou.

Amb tan sols un clic
podràs accedir al
vocabulari, unitats
didàctiques, jocs,
formularis d'inscripció,
enllaços d'interés
i la informació de
les competicions.

Tots els recursos
educatius del programa
a l'abast de tothom.

pilotaescola.gva.es

viu de
prop el
nostre
esport

Pilota a l'Escola